

ДИНАМІКА МОВНИХ КОНФЛІКТІВ У ХХІ СТОЛІТТІ

Панасенко Ганна Сергіївна

кандидат політ. наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

пл. Свободи, 6, м. Харків, Україна, 61022

e-mail: panasenko@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2945-583X>

Майже у першій чверті третього тисячоліття в багатьох країнах світу спостерігається прогресивна динаміка мовних конфліктів, які подекуди перетворюються на озброєний конфлікт. Звичайно ж, мовні конфлікти мають дуже давню історію, проте їхнє сьогодення ще яскравіше. В основі мовного конфлікту, як відомо, лежить мовна нерівність, яка характеризується статусом мови. Предметом дослідження є вплив глобалізаційних процесів ХХІ ст. на розвиток сучасних мовних конфліктів і можливості їх врегулювання. Метою роботи полягає в розкритті сутності сучасних мовних конфліктів, з'ясуванні їхніх особливостей; дослідженні динаміки мовних конфліктів у ХХІ столітті, можливого розвитку та окресленні шляхів їх вирішення. Завдання: проаналізувати динаміку мовних конфліктів ХХІ століття та визначити їхній можливий розвиток, окресливши способи вирішення сучасних мовних конфліктів. Використовуються загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, гіпотетичний метод.

Отримано такі результати: процес національного самоствердження, дотримання мовою та культурою своїх законних прав має розробляти та впроваджувати еліта країни. Цей процес повинен бути постійним і неухильним; все ж такі мовний конфлікт - це небажане явище в житті суспільства, яке є свого роду гальмом у вирішенні проблем суспільного життя людей будь-яких національностей. Тільки ненасильницький метод подолання мовних конфліктів призведе до гармонізації суспільства. Допомогати в цьому могла б лінгвоконфліктологія.

Висновки: «погасити» і нейтралізувати мовні конфлікти може допомогти продумана мовна політика й узгоджені дії щодо примирення всіх ворогуючих сторін, пошуки консенсусу, а головне - справедливе визначення значущості конфліктуючих мов і вирівнювання можливостей реалізації у всіх сферах життя.

Ключові слова: мовний конфлікт, мовна політика, ідентичність, багатомовність, двомовність, самосвідомість, глобалізація.

Взаємовплив мови та суспільства у складних умовах комунікації на стику двох тисячоліть не викликає жодних сумнівів. Перші два десятиліття ХХІ століття характеризуються загостренням конфліктності суспільства у різних регіонах світу, тому бачимо сьогодні нагальний попит на врегулювання такої мовних конфліктів.

Зважаючи на думку філософа М. Лацаруса та мовознавця Г. Штейнталя, які вважали мову „першим проявом“ народного духу, вважаємо, що вона є підґрунтям усіх напрямків розвитку суспільства, де кожна нація накладає власний відбиток на мову.

У міжнародній науці спроби проаналізувати причини виникнення „мовних конфліктів“ здійснювали А. Белік, Дж. Де-Вос, І. Кон, В. Малахов, Е. Сміт, Дж. Бертон, Дж. Ротман та інші. Проте динаміка мовного конфлікту залишалася поза їхньою увагою.

Мовним питанням як джерелом викликів і ризиків для суспільства та держави займалися: О. М. Майборода, М. І. Панчук, О. М. Куць, О. В. Заремба, С. Ю. Римаренко, В. О. Котигоренко, В. В. Заблоцький та інші.

Питанню мовного компромісу як запоруки безконфліктного розвитку країни присвятили свої праці: В. М. Кулик, І. О. Кресіна, В. П. Горбатенко, Б. М. Ажнюк, Л. П. Нагорна та інші.

У наш час дослідженню проблеми мови в умовах глобалізації приділяється багато уваги. Серед робіт сучасників варто звернути увагу на дослідження К.О. Тищенко, О. І. Уткіна, Т.Я. Лильо, В.О. Сухарева, С.Л. Удовик, А.О. Коваленко, О.С. Панаріна,

С.П. Расторгуєва, У. Макбрайда. Звичайно ж, мовні конфлікти мають дуже давню історію, проте їхнє сьогодення ще яскравіше. В основі мовного конфлікту, як відомо, лежить мовна нерівність, яка характеризується статусом мови.

Актуальність статті полягає в тому, що майже у першій чверті третього тисячоліття в багатьох країнах світу спостерігається прогресивна динаміка мовних конфліктів, які подекуди перетворюються на озброєний конфлікт.

Метою даної роботи є розкриття сутності сучасних мовних конфліктів, з'ясування їхніх особливостей; дослідження динаміки мовних конфліктів у ХХІ столітті, можливий розвиток та окреслення шляхів їх вирішення.

Для реалізації названої мети потрібно вирішити **наступні завдання:**

- визначити поняття мовного конфлікту;
- проаналізувати історичні моменти зародження мовного конфлікту;
- розглянути особливості сучасного стану проблеми;
- проаналізувати динаміку мовних конфліктів ХХІ століття;
- визначити можливий розвиток мовних конфліктів;
- окреслити способи вирішення сучасних мовних конфліктів.

Об'єктом дослідження є світові мовні конфлікти як соціальне явище сьогодення.

Предметом дослідження є вплив глобалізаційних процесів ХХІ ст. на розвиток сучасних мовних конфліктів і можливості їх врегулювання.

М. Хайдегер стверджував, що для людини світ її рідної мови — це „дім буття“, „найінтимніше лоно культури“. Як свідчить практика, далеко не всім мовам випадає честь функціонувати в усіх сферах її використання і отримати свою інтелектуальне розкриття в історичному процесі. Мабуть, це закономірний процес у розвитку людського суспільства. Будь-який народ (етнос, етнічна група), який в конкретний історичний період не зміг самостійно відстояти свою незалежність, «приречений» на двомовність/полімовність. Знання мови метрополії стає життєво необхідним для «підкорених» народів [4, с. 66].

Первинна соціалізація індивіда проходить в мікросередовищі, проте в багатонаціональному соціумі для подальшої соціалізації необхідне знання другої — державної мови, а в сферах спілкування і третьої мови — мови міжнародного спілкування. Таким чином, найбільш прийнятною функціональною моделлю для більшості поліетнічних країн є трилінгвізм (багатомовність з трьома компонентами — рідна мова + державна мова + мова міжнародного спілкування). У країнах з державною мовою, що є одночасно мовою міжнародного спілкування, прийнятна двокомпонентна модель раціонального устрою мовної життя (рідна мова, наприклад, для сімей мігрантів + державна мова в сферах організованого спілкування). Соціально-мовна адаптація іммігрантів до місцевих умов передбачає функціонування такої моделі мовного життя нових жителів країни. [23, с. 477]

Конфлікт — це соціальна напруга в якійсь сфері, і щоб її подолати необхідно вдатися до конкретних рішень та дій (компроміс, повне або часткове розв'язання конфлікту, тимчасове перемир'я).

Одна з найзначущих проблем сучасної міжнародної конфліктології — визначення поняття "мовний конфлікт" — не є розв'язаною і до сьогодні. Радує, що кількість опублікованих наукових праць з конфліктології постійно зростає, проте, на жаль, єдиного уявлення щодо мовних конфліктів, їхніх особливостей (з комплексною характеристикою) досі немає.

Дехто з вчених розуміє мовні конфлікти як частину етнічних зіткнень, дехто — вбачають соціальну природу цього явища через зіткнення в межах однієї багатонаціональної держави національно-мовних інтересів мовних спільнот або ж усередині між цими спільнотами [13]; «зіткнення між спільнотами людей, в основі якого лежать ті чи інші проблеми, пов'язані з мовою» [11, с. 65].

У роботі Н. Б. Бахтіна, Є. В. Головки мовний конфлікт розглядається саме як соціальний конфлікт, пов'язаний з мовною політикою держави, а причини такого конфлікту автори вбачають у різних сферах: від економічної до політичної, соціальної і

релігійної. У цьому конфлікті завжди є так звана домінуюча мовна група, яка намагається обмежити соціальні та інші можливості інших мовних груп [9].

Зарубіжні вчені пояснюють концепцію мовного конфлікту більш розгорнуто. Конфлікт визнають одним із рушійних і навіть визначальних факторів суспільного розвитку. Американський соціолог Л. Козер відзначає, що будь-яке суспільство має певні елементи напруги та потенційної конфліктності, тому сам конфлікт — це важливий елемент взаємодії, який сприяє зміцненню та/або руйнуванню соціальних зв'язків [20]. Індійський вчений Алок К. Дас пише, що в роботах П. Х. Нелда зазначено: що мова - символ конфлікту, який насправді відбувається в політиці, економіці, управлінні або освіті [4, с. 241].

Як бачимо, єдиного визначення немає, тому пропонуємо власне визначення мовного конфлікту - це конфлікт національно-мовних інтересів в суспільстві через нерівність або зіткнення інтересів статусів мови в межах одного середовища.

Причин і ситуацій для виникнення мовних конфліктів існує безліч. Проте до найяскравіших варто віднести хоча такі: соціальні, економічні, політичні, ідеологічні. Будь-яка багатонаціональна країна автоматично потрапляє до категорії «ризиків» виникнення та розвитку мовних конфліктів.

Згідно з поглядами американського вченого Л. Фоллєрса, найсерйозніші проблеми націй (держав) найчастіше пов'язані не з економікою, політикою чи обороною, а з нематеріальними, невідчутними символами, що конкретизують почуття власної гідності і самоповаги. Будь-яка нація і будь-яка національна держава повинні визначити для себе, за допомогою яких символів вони хотіли б виразити свої уявлення про себе як таких на індивідуальному та колективному рівнях [21]. Проблеми престижу і символів, на противагу матеріальним інтересам, набагато важче вирішити. Тут не може бути компромісу чи хоча б перерозподілу.

Отже бачимо, що в сучасній світовій конфліктології немає єдиного розуміння причин мовних конфліктів. Це може бути статус, престиж, винагорода, поведінка, культурна своєрідність, власність, етнічний кордон, ресурси, агресія тощо.

Існують також різні підходи до виділення типів конфліктів. Щодо мовних конфліктів, то їх можна розподілити на конфлікти всередині держави (наприклад, зіткнення інтересів правлячих політичних еліт; між/з нацменшинами; створені прагненням етнічної меншини реалізувати право на самовизначення в формі мовного питання; відновлення територіальних прав етносу; пов'язані з возз'єднанням роздроблених в минулому етносів; національні протиріччя; розбіжності між різними національними громадами територіальний розподіл тощо) та міждержавного рівня (наприклад, історичний аспект національно-визвольної боротьби, лінгвістичні

спори тощо). У мовному конфлікті можна говорити про існування кількох площин, наприклад, міжетномовної (найвпливовіша; через взаємодію комунікативних культур і особистостей), міжмовної (через взаємодію соціальних стратегій), внутрішньомовної.

Саме мова та мовлення відбивають усі елементи суспільної взаємодії. Це пов'язано з природою мови, комунікативними та соціально-семіотичними функціями, а також структурою. Як стверджував Ю. Лотман, "ми занурені у мовний простір. Ми навіть у засадничих умовних абстракціях не можемо вихопитися з цього простору, який нас огортає, але частиною якого ми є і який, водночас, є частиною нас" [12, с. 176].

Доктор філологічних наук, професор Класичного приватного університету Ю. Саплін виділяє такі рівні мовного (міжмовного) конфліктування:

- мегарівень — рівень світового мовного процесу: на цьому рівні всім іншим мовам народів світу протистоїть англійська як найбільш впливова, домінуюча у міжнародному спілкуванні і така, що потроху витискає інші національні мови з певних сфер функціонування, зокрема, мова Інтернету — англійська;

- макрорівень — рівень мовних регіонів (ареалів) та окремих держав: на цьому рівні регіональні мови-макропосередники протистоять іншим національним мовам;

- мезорівень — рівень соціальних прошарків, класів та малих груп;

- мікрорівень — рівень взаємодії індивідів (мовних особистостей);

- інтрорівень — внутрішньоособистісний рівень взаємодії мов у свідомості неодномовної особи [17].

Мовні конфлікти, як і будь-які інші, важливі для суспільства, оскільки виконують цілу низку функцій: як з негативними наслідками (маскування поза мовного зіткнення), так і з позитивними (об'єднання в спільноти через спільний інтерес). В основі мовного конфлікту так чи інакше лежить соціальна напруга, яка складається з відповідних суперечностей.

Мовний конфлікт: здатний дуже легко покинути позицію інструменту політики і стати загрозою миру; не є частиною релігійних чи інших форм культурного конфлікту; має свою особливу динаміку; не обов'язково є приписом для насильства [23, с. 26].

Мовні конфлікти підрозділяються на внутрішньоетнічні і міжетнічні. Внутрішньоетнічний мовний конфлікт виникає між представниками одного етносу (наприклад, формування словацької літературної мови) і, як правило, протікає не так гостро, як міжетнічний мовний конфлікт. У разі зіткнення інтересів двох груп національно-етнічні цілі та ідеали стають провідними соціально-психологічними

регуляторами масової соціальної дії, а мовний конфлікт, що виникає, блокує задоволення базових соціально-психологічних потреб цих груп. З точки зору мовних проблем відбувається викривлене сприйняття інформації один про одного (дезінформація), посилення агресії, зменшення обсягу комунікації між сторонами тощо.

Однак саме мовне питання зазвичай ускладнює процеси соціально-мовної адаптації різних груп людей, оскільки перейняти звичаї іншої культури в одязі, їжі, побуті не важко, а от про засвоєння чужої мови такого сказати неможна. Саме ця обставина робить дуже зручним використання мови в політичних цілях — для витіснення певних етнічних груп з політичного життя, для заборони обіймати ті чи інші посади, для прискореного переходу з однієї державної мови на іншу мову тощо. Мовні конфлікти глотофагічного типу поширюються на емігрантів у чужій країні, є типовими для територій усередині країни, де проходять мовні кордони (наприклад, Ельзас — Лотарингія, Бельгія, Швейцарія, Автономна Республіка Крим). Усі ці області є зонами потенційного мовного конфлікту [10, с. 304].

Мовні конфлікти, як правило, характеризуються двосторонністю (за кількістю учасників); регіональністю, локальністю, міждержавністю (за географічним показником); довготривалістю (за тривалістю), незбройністю та збройністю (за рівнем ворожості); асиметричністю (коли додатковим засобом впливу є наявність третьої сторони або взаємозалежність учасників); інституціональністю (можна регулювати); позиційністю (боротьба за лідерство), а також стабілізуючою функцією; деструктивністю.

У конфлікті слід розрізнити причину й привід. Причиною мовних зіткнень є не так смислові бар'єри, як зіткнення ментальностей, коли люди обстоюють інтереси своєї мови. Щоб не втратити своєї мови, народ повинен мати мовну стійкість, без якої можна втратити будь-яку (поширену, стабільну, впливову) мову. До мовної стійкості нації можна віднести: історичну пам'ять, культуру, свідомість, співробітництво, мир, солідарність. Ще дуже добре, коли мова має стабільність, але її, на відміну від стійкості, можна, втративши, відновити. Проте не знаючи своєї історичної пам'яті, не можливо досягти розвитку національної свідомості. Важливими тут є релігія, культура, література, які мають неабиякий вплив на виховання національної свідомості, основою складових якої є мова. Відсутність літературних здобутків, наприклад, призводить до гальмування та збідності мови. Проблема вбачається ще в тому, що «представниками» такої свідомості є виключно інтелігенція, а не весь етнос, наділений національною солідарністю. Хоча ці два поняття дуже тісно пов'язані між собою і є підґрунтям

патріотизму: закликають думати (теоретична функція), та діяти (практична функція). Перше, на жаль, вдається далеко не всім...

Іноді через мовні проблеми країни можуть опинитися на межі територіального розчленування. Так, в Литві райони, компактно заселені поляками, стали вимагати автономії і введення польської мови як державної. Подібні процеси відбувалися і в Естонії. У колишніх республіках Середньої Азії і Казахстані обговорення законів про мови викликало конфронтацію між російськомовним населенням і автохтонним [11, с. 67].

Отже, «точками» мовного конфлікту можна вважати: виникнення спору; активні дії щодо врегулювання спору; перехід до активної боротьби; досягнення "кульмінації"/фази «рівномірного протікання»; остаточне розв'язання/відновлення конфлікту; припинення конфлікту. У разі відновлення конфлікту на передостанній стадії цикл повторюється з відповідного моменту.

Тобто конфлікт проходить повний цикл: від виникнення до розв'язання (інколи можливе також загасання, а потім спалахування). Фаза ескалації характеризується необхідністю досягнення певного результату, розширенням кола питань. Можлива повторна ескалація конфлікту, якщо розв'язання спору не було остаточним. Такі конфлікти мають затяжний характер, загасаючи, вони вибухають із новою силою, даючи могутній поштовх для прояву шовінізму, сприяючи нагнітання конфліктів, що можуть привести до мовної війни тощо.

Мовні конфлікти в будь-якому суспільстві світу відіграють важливу й суперечливу роль з позитивними та негативними сторонами. Подивимось, що

коїться сьогодні в світі з точки зору мовних проблем та конфліктів. Існують країни з чітко вираженими мовними проблемами і ті, де такі проблеми потенційні чи взагалі відсутні. В таблицях 1-3 наведені приклади таких країн, хоча це далеко не всі країни з мовними проблемами.

Сьогоднішнє життя неможливо уявити без втручання політики. Вона є скрізь. Мовна політика, на жаль, найчастіше буває стихійною, що позбавляє її таких важливих для людини складових - ідентичність і взаєморозуміння. Людина від народження ідентифікує себе з родиною, будинком, державою, мовою тощо, тому не дивно, що набагато комфортніше користуватися однією/єдиною (рідною), але досягти взаєморозуміння під час спілкування можна тільки володіючи кількома мовами чи маючи можливість скористатися послугами третьої особи, яка володіє кількома мовами. Мовні конфлікти провокує саме статус тієї чи іншої мови. Це питання було і залишається одним з найгостріших і спірних для розвитку суспільства. Мовні конфлікти міждержавного рівня зазвичай протікають дуже гостро, зачіпають соціальні, культурні та політичні міжнародні проблеми на фоні загальної міжнаціональної напруженості (пригадаймо кінець ХХ століття, 1992 рік війна між Молдовою та Придністровською Молдавською Республікою, де мовне питання спровокувало початок конфлікту, а потім і війну, яка не вгасла навіть у першому десятилітті ХХІ століття, змінивши свою типологію з мовної проблеми на політичну).

Таблиця 1

Приклади країн, де мовні конфлікти існують

Назва держави/країни	Державна мова/мови, офіційна мова/мови	Історичний чинник та сучасний стан мовного розвитку	Ступінь мовного конфлікту сьогодні
Бельгія	офіційних мов три - французька, нідерландська (фламандська), німецька	політизація мовної проблематики та приналежність бельгійських мовних спільнот до різних течій християнства. У Конституції 1963 р. двомовність було закріплено офіційно. Після цього була реформована політична система країни. Згодом до мовного питання додалися економічні, політичні та етнокультурні аспекти, які посилювали відчуження між громадами	питання французької мови в Бельгії складне, гостре, проблемне і болюче з високим ступенем проблемності та підвищеною конфліктністю
Естонія	естонська	влада проводить жорстку мовну політику, чим викликає незадоволення у населення	загострення мовного конфлікту

Назва держави/країни	Державна мова/мови, офіційна мова/мови	Історичний чинник та сучасний стан мовного розвитку	Ступінь мовного конфлікту сьогодні
Країни АСЕАН	англійська, бірманська, китайська, філіппінська, індонезійська, кхмерська, лаоська, малайська, тамільська, тайська, в'єтнамська	збереження й автономне існування різних спільнот і варіантів культури при створенні стійкої спільної мережі культурних обмінів і спільних елементів у мові, праві, системі освіти, засобах масової комунікації тощо	численні і глибинні відмінності між національними мовними спільнотами
Ірландія	дві державні мови - ірландська й англійська	англійська набагато престижніша, а ірландська в чомусь має лише примусовий характер. Проте Ірландія кваліфікується як успішна країна	про гармонійне співіснування та мирну взаємодію двох мов говорити не доводиться
Молдова	румунська, молдовська (діалект румунської мови)	закон про мови, зміна назви молдавської мови на румунську мову, зміна кирилиці на латиницю	«мовна війна» і довготривалий національно-мовний конфлікт, який не вирішений
Росія	російська; 30 мов офіційні у низці регіонів	володіє найбільшою територією у світі. Проживає 142 мільйони людей	внутрішні мовні конфлікти (між інтересами різних етнічних груп)
Україна	українська	мовний конфлікт має свою довгу історію, періодичність, причини, політичні та історичні чинники	мовне питання продовжує знаходитися в центрі політичних баталій

Складено автором. За основу взятий матеріал з джерела [14].

Таблиця 2

Приклади країн, де мовні конфлікти можливі

Країна/держава	Державна мова/мови, офіційна мова/мови	Історичний чинник та сучасний стан	Ступінь мовного конфлікту сьогодні
Білорусь	російська, білоруська	А. Лукашенко заявив про наявність у світі всього двох великих мов – російської та англійської	у XXI столітті в Білорусі домінує російська мова
Китай	«Путунхуа» (мандаринський діалект) — є офіційною мовою. Не-китайські мови визнані офіційними у деяких автономних регіонах	китайські комуністи, коли Гонконг став китайським, впродовж доби замінили вивіски з англійської мови на китайську і прийняли ухвалу, що впродовж року всі мають вивчити китайську мову. А ні, то можуть сісти на три роки до в'язниці, щоб вивчати китайську мову	різноманітне використання діалектів. Відсутність відкритого мовного конфлікту
Індія	хінді та англійська	відсутність цілеспрямованої мовної політики, наявність більше 1650 мов та діалектів у країні, а також поділ населення за мовною ознакою - ті, хто говорять хінді, і ті, хто нею не говорять	передумови до мовного конфлікту існують
Канада	англійська та французька	демонструє приклад конфронтаційної мовної ситуації	постійна мовна напруженість

Складено автором. За основу взятий матеріал з джерела [14].

Мовні конфлікти фактично відсутні

Країна/ держава	Державна мова/мови, офіційна мова/мови	Історичний чинник та сучасний стан	Ступінь мовного конфлікту сьогодні
Алжир	французька і англійська	більше ста років алжирці воювали з Францією	є прикладом відстоювання своєї мови
Аргентина	іспанська	понад 15 відсотків населення є нащадками корінних народів	відсутній мовний конфлікт
Бразилія	португальська	працюють 36 телеканалів, з них лише один повністю англійськомовний, решта португальськомовні. В газетних кіосках цих міст немає видань не португальською мовою. Велику об'єднуючу роль виконує католицька церква	між різними етносами існує суспільна мовна згода щодо португальської мови
В'єтнам	в'єтнамська	в'єтнамці відстоювали свою незалежність від китайців майже 2000 років. У В'єтнамі ви не знайдете жодного напису на стінах вулиць, написаного іншими мовами, окрім в'єтнамської. Це стосується і преси	окрім в'єтнамської мови, старше покоління вільно поспілкується французькою, а молодше – англійською
Фінляндія	дві державні мови – фінська і шведська	дві мови є абсолютно рівноцінними в державному управлінні та в освітній сфері. Ні фіна, ні шведа не призначають на будь-яку посаду, не перевіряючи рівень його мовних знань	мовна ситуація характеризується збалансованістю, стабільністю
Ізраїль	дві державні мови – іврит та арабська	євреї відродження втраченої майже дві тисячі років тому власної держави тісно пов'язали з відродженням своєї давньої мови – іврит	поширені російська, англійська, їдиш та інші європейські й азійські мови
Італія	італійська	1861 р. здобула незалежність, італійською мовою володіли приблизно 2,4 % населення. За дорученням італійського уряду відомий письменник Алессандро Манцзоні розробляє програму утвердження італійської мови	динамічне італійське суспільство сьогодні відіграє далеко не останню роль у світі
Індонезія	індонезійська	налічується понад 200 млн. населення, є більше 300 мов та близько 1 000 діалектів. Понад 300 років ця країна перебувала під владою Голландії	активний розвиток державної мови
Латвія	латиська	вживання мов меншин вважається тут аномалією (на державному рівні, але не на побутовому)	мовна політика надає латиській мові неабияких повноважень
Польща	польська	чуже слово в польській мові може бути лише тоді, коли 30 вчених лінгвістів-поляків скажуть, що немає відповідника в польській мові	всебічний розвиток державної мови
Франція	французька	XVIII ст. половина населення не володіла французькою мовою. У XIX ст. французька єдина у всіх сферах суспільного життя (внаслідок послідовної мовної політики). XX ст. – чистота французької мови	у XXI ст. прагне повернути французькій мові статус міжнародної
Чехія	чеська	основу населення Чехії (95 %) складають етнічні чехи, що розмовляють чеською мовою	дбає про чистоту чеської мови

Країна/ держава	Державна мова/мови, офіційна мова/мови	Історичний чинник та сучасний стан	Ступінь мовного конфлікту сьогодні
Швейцарія	німецька, французька, італійська та ретороманська	не існує якоїсь однієї мови, яка виконувала б функцію мови міжнаціонального спілкування	зразок розв'язання мовних конфліктів у сучасному світі
Шрі-Ланка	сингальська — державна; тамільська мова офіційна нарівні з англійською	лінгвістичний фактор в історії країни зіграв визначальну роль. Більшість мешканців країни — сингали (75 %), а також ланкійські таміли (16 %), араби, малайці, бюргери, ведди	жителі відомі всьому світу як «усміхнені люди»; співіснування кількох мов
Японія	-	японська мова посідає 9 місце у світі за кількістю мовців (близько 130 мільйонів осіб)	всебічний розвиток японської мови

Складено автором. За основу взятий матеріал з джерела [14].

Дуже важливою є правильна подача інформації у мовній конфліктології. Мовні конфлікти всередині держави можуть виникати в процесі становлення літературної мови, боротьби за розподіл сфер функціонування між мовами, при зачіпанні інтересів певної національної спільноти, при виборі графічної основи тощо. У багатьох випадках мовний конфлікт будується не тільки за національною ознакою, а й за конфесійною. Власне мова і все, що з нею пов'язується, може бути основою конфлікту, який ґрунтується на функціях, засобах вираження мови, дискурсах навколо неї тощо.

Мовне питання в усіх країнах повинно розв'язуватися на державному рівні. У сучасному світі є чимало країн із більш ніж однією державною чи офіційною мовою (їхня кількість невинно збільшується), мовну ситуацію в яких визначає дво- і багатомовність. Багато фахівців віддає перевагу в етнічності емоційному компоненту.

Глобалізація в XXI столітті охопила усі найважливіші сфери життя людини, включаючи й комунікативну. Тому хотілося б окремо зупинитися на глобалізації мовного конфлікту, яка може спіткати людство через спробу перейти на єдину мову спілкування, наприклад, англійську. У науковій літературі в перше десятиріччя третього тисячоліття вже з'явилися роботи глобалізаційної тематики, присвячені загальним мовним проблемам в контексті світових об'єднувальних процесів (В. Алпатов, В. Єлістратов, В. Кабакчи, К. Хакназаров, Є. Цимбаленко, О. Чередниченко, S. Hjarvard, K. Unger, K. Woznicki та ін.). Сьогодні пріоритетним є міжнародне спілкування. Люди в третьому тисячолітті намагаються вивчати декілька мов і це данина моді, а просто сучасна необхідність, оскільки різноманіття культур диктує нам свої умови. Саме тому сьогодні постала глобальна проблема розробки та впровадження особливих моделей розвитку саме мовної політики, оскільки виключно одномовних країн у світі прак-

тично немає. З точки зору сучасної багатонаціональності країн особливу увагу варто звертати на такі складові, як: національна мова, мова міжнаціонального спілкування, мова міжнародного спілкування, проте це суперечить історичній традиції підтримки єдиної державної мови.

Шалений розвиток світової політики, економіки, науки, освіти, культури вимагає мови міжнародного спілкування світової спільноти. У XX столітті такою «міжнародною мовою» стала трансформована базова англійська мова, яка швидко поширюється як друга офіційна/державна мова. Серед науковців уже висловлена думка, що цю мову слід перейменувати на «Globalese», оскільки нею користується більшість народів світу для взаєморозуміння. Окремі вчені наголошують, що відповідно до чисельних пропозицій відомих лінгвістів ООН повинна надати «Globalese» офіційного статусу «глобальної мови» [3]. Така ж тенденція простежується й сьогодні, хоча не всі мови світу готові з цим миритися (наприклад, китайська, російська, хоча в останній шанси значно зменшилися через політичні події останніх років).

Наведемо перелік деяких країн, в яких офіційною (поряд з іншими офіційними) є й англійська мова: Ірландія, Мальта, Індія, Пакистан, Гамбія, Зімбабве, Кенія, Камерун, Лесото, Малаві, Руанда, Свазіленд, Судан, Танзанія, Уганда, ПАР, Вануату, Кірибаті, Маршаллові Острови, Науру, Нова Зеландія, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Сейшельські Острови, Тонга, Тувалу, Фіджі, Філіппіни тощо. Це далеко не весь перелік країн з офіційною, а подекуди й пануючою, англійською мовою.

І. Пантелєєва в статті «Глобалистическая картина мира: универсальный язык — миф или реальность?» глибоко аналізує спроможність англійської мови стати унікальним засобом комунікації в епоху «універсальної (глобальної) цивілізації», розгляда-

ючи основні вимоги до такої мови, доводить необхідність надання англійській мові статусу «глобальної мови» сучасності [15].

Американський лінгвіст Маріо Пей наголошує, що англійська мова погано стандартизована, а її фонетична система, вимова, граматики, правопис є найзаплутанішими в світі [22, с. 225].

Звичайно ж, теоретично існує дуже багато питань до англійської, як мови світового спілкування, проте реалії сьогодення демонструють іншу картину, тому не можна відкидати вплив англійської мови на розвиток національних мов світу, в тому числі й української.

Проте слід враховувати, що не в кожній мові відбувається пристосування запозичень до її системи, на що вказує, зокрема, О. Федоришин, аналізуючи мову хорватських мас-медіа: «Найбільшу загрозу для хорватської мови (як і для багатьох інших), на наш погляд, становить не масова експансія іншомовних лексем (адже чимало таких слів, очевидно, не приживуться у хорватській мові, та й сьогодні їхнє вживання є доволі обмеженим), а той факт, що лівова частка цих слів зовсім не адаптується до хорватської мовної системи» [19, с. 163].

Цікавою є думка Б. Ажнюка, щодо власне української мови: глобалізація дає значущий імпульс для оновлення й розвитку української мови, зростання її інформаційного ресурсу й розширення функціональної сфери, проте в той же час розхитує мовну норму, дестабілізуючи мовне життя [1, с. 150]. Схожі думки й інших науковців: «Всупереч поширеній, масовій думці, так званий глобалізм, свого роду класицизм ХХІ ст., із його настановами на стандартизацію й уніфікацію, ... парадоксальним чином дасть новий імпульс до «неоромантичного» розвитку національних мов і розвитку всього того, що ми називаємо справжньою, високою культурою» [8].

Зазначимо ключові історичні етапи глобалізаційного процесу з точки зору мовної проблеми: 1895 р. - був посланий перший радіосигнал. Практично відразу радіо стало феноменом масової культури; 1929 р. - винайдений автомобільний радіоприймач; 1923 р. - винайдено телевізор, який став символом і зосередженням масової культури; 1970 р. - створено перший комп'ютерний чіп. Як наслідок - технологічна революція - персональні комп'ютери; 1979 р. - винайдено стільниковий телефон; 1991 р. - створено протокол - www - World Wide Web. Як наслідок - Інтернет почав діяти більш, ніж в 30 країнах світу; 2000 р. - 84 мільйони користувачів Всесвітньої Мережі; 2002 р. - 689 мільйонів користувачів; 2003 р. - більше 3 мільярдів інтернет-сайтів; 2015 р. - приблизно 1 мільярд сайтів (за дуже приблизними підрахунками).

Згідно з доповіддю ООН Global Broadband Progress від 18.09.2017 р. кількість користувачів Інтернет складає 3,580 мільярда осіб (населення світу

- 7,6 млрд); за даними Internet World Stats від 30.06.2017 р., кількість користувачів Інтернет - 3,886 мільярда осіб. Така ж кількість користувачів була проголошена на 4-й Міжнародній конференції з питань Інтернету, що відбулася в Китаї з 3 по 5 грудня 2017 р. [16].

Кількість користувачів за регіонами світу (млн. ос., в % від населення): Азія - 1 938 (49,7 %), Європа - 660 (80,2 %), Латинська Америка - 404 (62,4 %), Африка - 388 (31,2 %), Північна Америка - 320 (88,1 %), Середній Схід - 147 (58,7 %), Океанія / Австралія - 28 (69,6 %) [16].

Стрімкий розвиток віртуальної комунікації призводить також до нехтування всіма правилами грамотного оформлення мови, заміною емоційно-забарвленої лексики "смайликами" й іншими різноманітними символами, відсутності переносу слів та багато іншого.

Отже, ми бачимо стрімкий процес комунікаційної глобалізації. І якщо у ХХ все різноманіття мов світу було зведено до шести світових мов: англійська, французька, іспанська, російська, китайська, арабська, то сьогодні домінує англійська мова, якою в третьому тисячолітті можуть розмовляти близько мільярда осіб.

Сьогодні поліглотам легше з культурної і економічної точки зору. Люксембург, Нідерланди, Данію і Швецію об'єднує той факт, що тільки 15 відсотків населення не знають іноземної мови. Проте останніми роками, наприклад, Рада з датської мови попереджає, що надмірна інтернаціоналізація (зновтакий вплив англійської мови) Данії може призвести навіть до зникнення датської мови [6].

Мовна різноманітність поставлена під загрозу як, наприклад, перешкода торгівлі та поширенню знань. Монолінгвізм став ідеалом наприкінці ХІХ сторіччя, актуальним є і для ХХІ. Тільки якщо раніше йшлося про повернення до латини, то сьогодні говоримо про домінування англійської мови. А звідси, як наслідок, про зниження рівня багатства думки, оскільки кожна мова передає світосприйняття своїм мовним колоритом, лінгвальним кодуванням, особливими напрямками уявлень.

Мова є найважливішою ознакою самоідентифікації народу. Всім відома проблема збідності української термінології, а от Французька Академія із появою якого-небудь нового явища починає активно працювати над створенням неологізму і згодом рекомендує використати саме його, а не якесь запозичене слово (термін).

Одночасно, значущість мовного чинника зумовлена його здатністю об'єднувати і зближувати представників різних етносів, релігій і соціальних груп. Сьогодні зміни в геополітичній карті світу, інтенсифікація міграційних потоків і формування транскордонних мовних спільнот, розширення сфери впливу світових мов призводять до того, що мова в

тому чи іншому статусі, а також мовні ситуації (національні, субнаціональними, регіональні, транскордонні) стають предметом зовнішньополітичного впливу.

Історія міжнародних відносин свідчить, що розподіл мов завжди відображало розподіл влади і тому, не дивно, що в даний час, найбільш широко вживані мови є мовами колишніх імперій, які активно заохочували використання своєї мови іншими народами, в тому числі, залучаючи їх можливостями отримання гарної освіти і швидкого соціально-культурного розвитку.

Цілком очевидно, що вибір моделі організації мовного життя суспільства залежить від мовної ситуації, тому можна вважати, що багатоконпонентна, плюралістична модель більш підходить до умов багатонаціональних країн. У всякому разі, перехід від багатоконпонентної моделі мовного функціонування, відповідної національним складом населення, традиціям, що склалися і ширше — мовної ситуації в тому чи іншому регіоні, до одноконпонентної не завжди доцільний. Визнавши ж його доцільність, необхідно переходити від однієї моделі до іншої поступово, поетапно, не провокуючи мовні конфлікти [2, с. 23].

Таким чином, при вирішенні національно-мовних проблем можливе застосування різних моделей мовної політики: одномовної (одноконпонентної), двомовної, білінгвістичної (двоконпонентної), багатомовної (багатоконпонентної, плюралістичної). Багатомовна модель спостерігається в випадках організації одномовного суспільства, що використовує в сферах організованого спілкування єдину державну мову. [23, с. 23]. Двомовна і багатомовна моделі передбачають використання в сферах організованого спілкування різних мов відповідно до національного складу населення, способами розселення людей різних національностей і культурно-мовними традиціями.

Вибір мови не рідко залежить від її престижності. Однак часто ця проблема є замкненим колом: вибір мови є показником престижу, а престиж — чинником, що впливає на вибір мови. Престиж мови невід'ємний від престижу тих, хто нею розмовляє, тому мова групи, що економічно домінує, вважається престижною і зазвичай — це мова панування [18]. В європейському контексті престиж мови часто розглядається як "вікно у світ" [23, с. 9], як, наприклад, англійської мови сьогодні.

Чим більше держава намагається не помічати мовні проблеми, тим більше на них зосереджується меншина. Мова стає символом етнічної самобутності, і будь-яка неповага до мови з боку держави породжує конфлікт, який населення визнає як мовний. Приклад цьому — стан каталонської мови у Франції: оскільки мовна меншина не задоволена заходами держави щодо підтримки цієї мови, то в

будь-який момент може виникнути мовний конфлікт [7, с. 63].

Дивує той факт, що сьогодні існують прихильники думки про відсутність мовного конфлікту в Україні. Події другого півріччя 2017 року розкривають перед нами мовний конфлікт, наприклад, України з Європою, який виник на тлі прийняття Закону України «Про освіту». Саме перехід у школах та вищих навчальних закладах на викладання усіх предметів саме державною (українською) мовою обурило Європейських сусідів, в тому числі Угорщину, Росію. Проте для тієї саме Угорщини мовний конфлікт не новий — наприклад, зі Словаччиною (2009 р.). Щодо стану українсько-російських мовних відносин то конфлікт окреслюється в політичних межах. За класифікацією Ю. Сапліна, що була подана вище, в Україні саме міжмовний макроконфлікт характеризує стосунки між українською та російською мовами. У суспільній свідомості питання залишається відносно стабільним і більшістю не сприймається як конфліктне, хоча з певним прогресом до такого.

Висновки. Отже, на сучасному етапі бачимо багато мовних конфліктів в різних країнах світу, всі вони мають можливий розвиток, а деякі з таких мовних конфліктів склалися історично.

Мова і культура є важливим елементом позиціонування на світовій арені. В тій чи іншій мірі за допомогою мови, як невід'ємної частини національної культури, вирішують власні зовнішньополітичні завдання такі країни як Португалія, Німеччина, Італія, Японія, Росія. Іспанія намагається розширити свій зовнішньополітичний, економічний і культурний вплив за допомогою Іберо-Американський співтовариства націй, Королівської академії іспанської мови та Інституту Сервантеса. Китай - за допомогою мережі спеціалізованих організацій - Інститутів Конфуція. На жаль, в українській політиці на сьогодні ще не існує алгоритму прийняття рішень щодо розв'язання мовних конфліктів, який врахує всі конфлікти мовних інтересів, закріпивши це в законодавстві.

Проблема смерті мови надзвичайно серйозна і хвилює людство вже давно (в середині ХХ століття мовні права були включені до Загальної декларації прав людини (ст. 2); Європейської хартії регіональних мов або мов меншин; з середини 80-х років ХХ століття мовні проблеми почала вивчати ЮНЕСКО). Захист мов, їхньої різноманітності та засад плюралізму здобувають дедалі ширшу міжнародну підтримку, особливо завдяки діяльності неурядових організацій. Також зниклою можна одразу вважати ту мову, якої сьогодні немає в Інтернеті.

Не варто також забувати про позитивну роль (функції) мовних конфліктів, яка полягає в об'єднанні людей в групи через оптимізацію міжособистісного спілкування, створюючи умови для їхньої

соціальної активності, даючи новий соціальний досвід; в пошуку доцільних рішень конфліктів (в ідеалі – повного розв'язання) або часткового їх вирішення; в розвитку та гармонізації суспільства, формуючи нову структуру стосунків міжнаціональної комунікації; у виробленні імунітету до мовних конфліктних ситуацій через врахування суспільної думки та особистісного розвитку тощо.

«Погасити» і нейтралізувати мовні конфлікти може допомогти продумана мовна політика і узгоджені дії щодо примирення всіх ворогуючих сторін, пошуки консенсусу, а головне - справедливе визначення значущості конфліктуючих мов і вирівнювання можливостей реалізації у всіх сферах життя.

Все ж таки мовний конфлікт - це небажане явище в житті суспільства, яке є свого роду гальмом у вирішенні проблем суспільного життя людей

будь-яких національностей. Загасити конфлікт вкрай важко, оскільки його тривалість непередбачувана: затихаючи, розгортається з новою силою. Доки людство не досягне абсолютної однорідності мовні конфлікти будуть. Тільки ненасильницький метод подолання мовних конфліктів призведе до гармонізації суспільства. Допомогати в цьому могла б лінгвоконфліктологія (звісно ж, за підтримки держави).

Таким чином, процес національного самоствердження, дотримання мовою та культурою своїх законних прав має розробляти та впроваджувати еліта країни. Цей процес повинен бути постійним і неухильним, проте здійснювати його без економічного піднесення, гарантування добробуту нереально.

DYNAMICS OF LANGUAGE CONFLICTS IN THE 21ST CENTURY

Hanna Panasenko, Candidate of political science, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, 6, Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022, e-mail: panasenko@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2945-583X>

Almost in the first quarter of the third millennium, in many countries of the world, there is a progressive dynamics of linguistic conflicts, which sometimes turn into an armed conflict. Of course, language conflicts have a very long history, but their present is even brighter. At the heart of the language conflict, as is known, is linguistic inequality, which is characterized by the status of language. The subject of the study is the impact of the globalization processes of the twenty-first century. on the development of modern language conflicts and the possibility of their settlement. The goal of the work is to reveal the essence of modern language conflicts, to clarify their peculiarities; the study of the dynamics of linguistic conflicts in the XXI century, the possible development and outline ways to solve them. The objective to analyze the dynamics of linguistic conflicts of the XXI century and to determine their possible development, outlining ways to solve contemporary linguistic conflicts. General scientific methods are used: analysis, synthesis, hypothetical method.

The following results are obtained: the process of national self-affirmation, the observance of the language and culture of its legal rights must be developed and implemented by the country's elite. This process must be constant and steady; the linguistic conflict, however, is an undesirable phenomenon in the life of society, which is a kind of obstacle in solving the problems of the social life of people of all nationalities. Only non-violent method of overcoming linguistic conflicts will lead to harmonization of society. Linguistic conflict can help in this.

Conclusions: a "clearing up" and neutralization of linguistic conflicts can be assisted by a sound linguistic policy and concerted efforts to reconcile all the warring parties, seeking consensus, and most importantly, fair determination of the significance of conflicting languages and equalization of the possibilities of realization in all spheres of life.

Key words: linguistic conflict, linguistic politics, identity, multilingualism, bilingualism, self-consciousness, globalization.

ДИНАМИКА ЯЗЫКОВЫХ КОНФЛИКТОВ В XXI ВЕКЕ

Панасенко Анна Сергеевна, кандидат полит. наук, доцент, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, пл. Свободы, 6, г. Харьков, Украина, 61022, e-mail: panasenko@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2945-583X>

Почти в первой четверти третьего тысячелетия во многих странах мира наблюдается прогрессивная динамика языковых конфликтов, которые иногда превращаются в вооруженный конфликт. Конечно же, языковые конфликты имеют очень давнюю историю, однако их настоящее еще ярче. В основе языкового конфликта, как известно, лежит языковое неравенство, которое характеризуется статусом языка. Предметом исследования является влияние глобализационных процессов XXI века на развитие современных языковых конфликтов и возможности их урегулирования. Цель работы заключается в раскрытии сущности современных языковых конфликтов, выяснении их особенностей; исследовании динамики языковых конфликтов в XXI веке, возможного развития и определение путей их решения. Задача: проанализировать динамику языковых конфликтов XXI века и определить их возможное развитие, очертив способы решения современных языковых конфликтов. Используются общенаучные методы: анализа, синтеза, гипотетический метод.

Получены следующие результаты: процесс национального самоутверждения, соблюдение языком и культурой своих законных прав должна разрабатывать и внедрять элита страны. Этот процесс должен быть постоянным и неуклонным; все же языковой конфликт - это нежелательное явление в жизни общества, которое является своего рода тормозом в решении проблем общественной жизни людей любых национальностей. Только ненасильственный метод преодоления языковых конфликтов приведет к гармонизации общества. Помогать в этом могла бы лінгвоконфліктологія.

Выводы: «погасить» и нейтралізувати мовні конфлікти можуть допомогти продумана мовна політика і узгоджені дії щодо примирення всіх протидіюючих сторін, пошук консенсусу, а головне - справедливе визначення значимости конфліктуючих мов як і вирівнювання можливостей реалізації во всіх сферах життя.

Ключевые слова: языковой конфликт, языковая политика, идентичность, многоязычие, двуязычие, самосознание, глобализация.

Література

1. Ажнюк Б. Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні / Богдан Ажнюк // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : Матеріали наукової конференції : 28-25 травня 2001 року. — К. : Видавничо- поліграфічний центр «Київський університет», 2002. — С. 144–150.
2. Алпатов В.М. Языковая политика в современном мире / В.М. Алпатов // Научный диалог. — М., 2013. — №5(17): Филология. — С. 8–28.
3. Артемьева Е. Ю. Глобальный английский как фактор сохранения языкового плюрализма в международном сообществе / Е. Ю. Артемьева. — Режим доступа до статті : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/35/pdf.
4. Бахтикирева У. М. К вопросу о роли языка в национальных конфликтах. Языковая политика и языковые конфликты в современном мире. / У. М Бахтикирева // — М., 2014. — С. 241–245.
5. Білоконенко Л. А. Проблематика конфліктології в сучасному мовознавстві // Філологічні студії. — 2010. — Вип. 4. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/718/659>
6. Бух-Андерсон Т. Датский язык под угрозой исчезновения // 23.05. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/life/newsid_2930000/2930994.stm
7. Воронцова Е. А. Проблема языкового и культурного общения в цивилизации XXI в. Образование и культура России в изменяющемся мире. Е. А. Воронцова // — Новосиб., 2007. — С. 61–64.
8. Елистратов В. С. Глобализация и национальный язык / В. С. Елистратов // Вестник Московского университета. — Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2004. — № 4. — С. 21–28.
9. Засышкин В. П. Языковой конфликт в мигрантоемком регионе: постановка проблемы // Региональный конкурс «Урал: история, экономика, культура» — 2015. URL: <http://elar.uifu.ru/bitstream/10995/35587/1/iurp-2015-144-08.pdf>
10. Ковальова Т. В. Мовні конфлікти як об'єкт державного регулювання / Т. В. Ковальова // Теорія та практика державного управління. — 2010. — Вип. 1. — С. 302–309.
11. Кондрашкіна Е. А. Языковые конфликты и их последствия в современном мире / Е. А. Кондрашкіна // Альманах современной науки и образования. Грамота. — Тамб., 2016. № 2. С. 65–68.
12. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. — М.: Гнозис, 1992, 272 с.
13. Михальченко В. Ю. Языковой конфликт в полиэтническом государстве. Языковая политика и языковые конфликты в современном мире. / В. Ю. Михальченко // — М., 2014. — С. 210–213.
14. Мовне питання в різних країнах. Офіційний сайт української мови — http://ukrainskamova.com/publ/zagalni_dani/derzhavna_mova/movne_pitannja_v_riznikh_krajnakh/8-1-0-10
15. Пантелеева И. А. Глобалистическая картина мира : универсальный язык — миф или реальность? / Пантелеева И. А. // Интеллект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. / голов. ред. О. О. Шубін. — Донецьк : Дон НУЕТ, 2007. — Вип. 5. — С. 118–125.
16. Пользователи интернета в мире // (обновление - 06.12.2017) — Сайт - http://www.bizhit.ru/index/polzovateli_interneta_v_mire/0-404
17. Саплін Ю. Мовні конфлікти і гармонізація суспільства /Ю.Саплін. Матеріали наук. конферен. 28-29 травн. 2001 р. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. — 222 с.
18. Третьякова В.С. Конфликт как феномен языка и речи // Известия Уральского государственного университета. — 2003. — № 27 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0027\(03_14_2003\)&xsl=showArticle.xslt&id=a16&doc=../contentjsp](http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0027(03_14_2003)&xsl=showArticle.xslt&id=a16&doc=../contentjsp)
19. Федоришин О. Б. Вплив глобалізації та світових інтеграційних процесів на мову хорватських мас-медіа / О. Б. Федоришин // Слов'янський збірник. — Одеса : Астропринт, 2008. — Вип. XIII. — С. 156–165.
20. Coser L. A. The functions of social conflict. — Glencoe (Illinois), 1956.
21. Falter L. The Anthropology of the Nation - State. Chicago, 1968.
22. Pei M. One Language for the World / Mario Pei. — New York : Biblio and Tannen, 1968. — 291 p.
23. Stern, Paul C. and Daniel Druckman. International Conflict Resolution After the Cold War. Washington, DC: National Academy Press, 2000 — 644 с.